

FARKLI YÖNLERİYLE VAKF-I MUÂNAKA

Mücella Hacımısıroğlu*

Sayın başkanım, muhterem hâzirûn sizlere saygılarımı sunuyorum.

Tebliğimde, literatürde muhtelif isimlerle anılsa da daha ziyade “vakf-ı muânaka” şeklinde ifade edilen vakf türünü incelemeye çalışacağım. Bu vakf türünü Zerkeşî (ö. 794/1392) şöyle tarif etmiştir: “Bir kelamda karşılıklı olarak birinde vakf yapıldığında diğerinde vasıl, birinde vasıl yapıldığında da diğerinde vakf yapmayı zorunlu kılacak türde iki makta’/ifade öbeğinin bulunmasıdır.” Bendeniz burada vakf-ı muanakanın farklı değerlendirmelere konu olan yönleri üzerinde duracağım. Dolayısıyla da şu soruları cevaplamaya çalışacağım:

- Vakf-ı muânakayı belirtmek için hangi kavramlar kullanılmıştır?
- Vakf-ı muânaka’ya vakf-ibtida ve tecvid kitaplarında ne düzeyde yer verilmiştir?
- Vakf-ı muânaka’nın sayısı nedir ve hangi ayetlerde bulunmaktadır?
- Vakf-ı muanakanın mushaflardaki durumu nedir?
- Vakf-ı muanaka işareti olarak ne kullanılmıştır?
- Secâvendî’nin vakf-ibtida sisteminde vakf-ı muânakanın yeri nedir?

1. Vakf-ı muânakayı belirtmek için hangi kavramlar kullanılmıştır?

Bu vakf türü genel olarak “vakf-ı muânaka” ismiyle anılmış olsa da daha başka kavramlarla ifade edildiği de olmuştur. Erken dönemlerde daha ziyade “vakf-ı murâkabe” kavramının kullanıldığı görülmektedir. Bunun muhtemel sebebi bu vakf türünden bahseden ilk kişi olan Ebû'l-Fadl er-Râzî'nin (ö. 454/1062) “murâkabe” kavramını tercih etmiş olmasıdır. Zira İbnu'l-Cezerî'nin belirttiğine göre Ebû'l-Fadl er-Râzî aruzda görülen “murâkabe”den iktibasla böyle bir kullanıma gitmiştir.¹ Ebû'l-Alâ el-Hemezânî (ö. 569/1174) gibi altıncı asır âlimleri ile² Zerkeşî, İbnü'l-Cezerî ve Uşmûnî (ö. 918/1513) gibi sekiz, dokuz ve onuncu asır âlimleri de “murâkabe” kavramını kullanmayı sürdürmüşlerdir.³

1 İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 237-238.

2 Hemezânî Ebû'l-Alâ, *el-Hâdî ilâ Ma'rifeti'l-Mekâtî'i ve'l-Mebâdî*, vr. 7.

3 Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 365; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 237; Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, s. 70.

Vakf-ı muânaka için kullanılan bir diğer kavram “vakf-ı tecâzüb”dür. Nitekim Safâkusî (ö. 1118/1706) *Tenbîhü'l-Gâfilîn* isimli eserinde sekiz vakf türü bulunduğunu ve bunlardan birinin “mütecâzib vakf” olduğunu söylemiştir.⁴

Bu vakf türüne “vakf-ı telâzüm” diyenler olduğu gibi “تصاد/tezat” kelimesiyle ifadelendirenler de olmuştur. Nitekim Uşmûnî “فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ رِغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ الْعِلْمِ” şeklindeki Âl-i İmrân 3/7 ayetinde vakfın “الله” lafzında mı yoksa “العلم” kelimesinde mi olacağından bahsederken bu iki kelime arasında “tezat” bulunduğunu, birinde vakfedilmesi halinde diğerinde vakf yapılamayacağını ifade etmiştir.⁵

Son olarak “bedel” kavramını kullananlar da olmuştur. Hatta bu kimselerden biri de Secâvendî’dir (ö. 560/1165). Nitekim Secâvendî “فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا ” şeklindeki Mâide 5/31-32 ayetlerinde geçen “النادمين” ve “من أجل ذلك” ifadelerinin birinden birinde vakfetmek caizdir derken, *bedel* ifadesini kullanmıştır.⁶

2. Vakf-ı muânaka’ya vakf-ibtida ve tecvid kitaplarında ne düzeyde yer verilmiştir?

Bu vakf türü İbnü'l-Enbârî’nin (ö. 328/940) *Kitâbü İzâhi'l-Vakf ve'l-İbtidâ’sı*, Ebû Ca’fer en-Nehhâs’ın (ö. 338/950) *Kitâbü'l-Kat’ ve'l-İtinâfı* ve Ebû Amr ed-Dânî’nin (ö. 444/1053) *el-Muktefâ fî'l-Vakf ve'l-İbtidâ’sı* gibi vakf-ibtida konusuna dair erken dönem eserlerinde geçmemektedir. Bu son derece doğaldır. Çünkü yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, bu vakf türünden müstakil olarak bahseden ilk kişi beşinci asrın ortalarında vefat etmiş olan Ebû'l-Fadl er-Râzî’dir. İşin ilginç yanı müteahhir dönem vakf-ibtida eserlerinin ileri gelenlerinde de bu vakf türü kayda değer bir izaha konu olmamıştır. Sözgelimi Uşmûnî sadece Âl-i İmrân 3/7 ayetinde bu türden bir vakf olduğuna işaret etmiş, başka da bir beyanda bulunmamıştır.⁷

Tecvit kitaplarına gelince bilindiği üzere Ebû Amr ed-Dânî *et-Tâhdîd* isimli eserinde “Vakf-İbtidânın Zikri ve Kısımları” şeklinde bir başlığa yer vermiş olsa da bu, genel bir teamüle dönüşmemiştir. Ğanim Kaddûrî el-Hamed’in tespitlerine

4 Safâkusî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed en-Nûrî, *Tenbîhü'l-Gâfilîn ve İrşâdü'l-Câhilîn*, nşr. Muhammed eş-Şâzelî en-Nîf, s.130.

5 Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, s. 70.

6 Secâvendî, Ebû Abdullah Muhammed b. Tayfûr, *İlelü'l-Vukûf*, nşr. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-İdî, Riyad 1427/2006, II, 451.

7 Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, s. 70.

göre vakf-ibtida ve Mushaf imlası gibi konuların tecvid kitaplarında işlenmesi, İbnü'l-Cezerî'nin *el-Mukaddime*'sinden sonra bir teamüle dönüşmüştür.⁸ Bu tespit dikkate alındığında önceki tecvid eserlerinde vakf-ı muânakadan bahsedilmesini beklememek gerekir. İbnü'l-Cezerî de *en-Neşr fî'l-Kırââtî'l-Aşr* isimli eserinde bu vakf türünden söz etmiş ancak ilginçtir *et-Temhîd*'inde buna değinmemiştir.

Bu vakf türüne en kapsamlı biçimde yer veren eserlerin yakın döneme ait olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar içinde özellikle Muhammed Sâdık el-Hindî'nin (ö.1290/1873) *Künûzü El tâfi'l-Burhân fî Rumûzi Evkâfi'l-Kur'ân*'ı ile Muhammed Mekkî Nasr'ın (ö. 1322/1904) *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müffid fî İlmi't-Tecvîd*'ini zikredebiliriz.

3. Vakf-ı muânaka'nın sayısı nedir ve hangi ayetlerde bulunmaktadır?

Madem ki bu vakf türünden ilk bahseden Ebû'l-Fadl er-Râzî'nin (ö. 454/1062) *Câmi'ul-Vukûf* isimli eseri günümüze ulaşmamıştır ve mademki bu vakf türü üzerinde en fazla duran âlimler İbnü'l-Cezerî, Sadık el-Hindî ve Mekkî Nasr'dır, o halde hangi ayetlerde vakf-ı muânaka bulunduğunu belirlerken bu üç âlimin açıklamalarına bakmamız gerekecektir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki İbnü'l-Cezerî kaç yerde vakf-ı muânaka bulunduğundan bahsetmemiş, yalnızca bu vakf türüyle ilgili bazı örneklerle işaret etmekle yetinmiştir. İbnü'l-Cezerî'nin zikrettiği yerler şunlardır:⁹

1	Bakara 2/2	“ لا ريب فيه ”
2	Bakara 2/26	“ إن الله لا يستحي أن يضرب مثلا ما بعوضة فما فوقها ”
3	Bakara 2/282	“ ولا ياب كاتب أن يكتب كما علمه ” “ الله فليكتب ”
4	Âl-i İmrân 3/7	“ وما يعلم تأويله إلا الله ” “ والراسخون في العلم ”
5	Âl-i İmrân 3/10-11	“ وأولئك هم وقود النار كذاب آل ” “ فرعون والذين من قبلهم ”
6	Mâide 5/26	“ قال فإنها محرمة عليهم أربعين ” “ سنة يتيهون في الأرض ”

Muhammed Sâdık el-Hindî ise otuz beş yerde vakf-ı muânaka bulunduğundan bahsetmiştir. Muhammed Sâdık bu yerleri zikretmekle de yetinmemiş, “mütekaddimûna göre vakf-ı muânaka olan yerler” ve

8 Bkz. Ğânim Kaddûrî el-Hamed, *Kur'an Fonetîği üzerine Tetkikler: Tecvit Âlimleri Özelinde* (çev. Komisyon), İstanbul 2021, s. 82.

9 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 237-238.

“müteahhirûna göre vakf-ı muânaka olan yerler” şeklinde bir tasnife de gitmiştir. Onun verdiği bilgiye göre otuz beş yerin on altısı mütekaddimûna göre, on dokuzu ise müteahhirûna¹⁰ göre vakf-ı muânaka olmaktadır.¹¹ Hindî'nin hangi kelimedeki vakfın daha evla olduğuna da işaret ettiği bu otuz beş yer sırasıyla şöyledir:

Sadık el-Hindî'ye göre Vakf-ı Muânaka Olan Yerler				
	Sure	Kelimeler	Kime Göre	Evla Vakf
1	Bakara 2/2	“فيه” ve “لا ريب”	müteahhirûna göre	فِيهِ
2	Bakara 2/96	“ومن الذين أشركوا” ve “حياة”	müteahhirûna göre	حَيَوِيَّةٍ
3	Bakara 2/150-151	“تعلمون” ve “تهتدون”	müteahhirûna göre	تَعْلَمُونَ
4	Bakara 2/192	“احسنوا” ve “التهلكة”	mütekaddimûna göre	وَأَحْسِنُوا
5	Âl-i İmrân 3/30	“وما عملت من خير محضرا” ve “وما عملت من سوء”	müteahhirûna göre	شَوْءٍ
6	Âl-i İmrân 3/171-172	“قرح” ile “اجر المؤمنين”	mütekaddimûna göre	الْمُؤْمِنِينَ
7	Mâide 5/31-32	“من أجل” ile “من النادمين ذلك”	müteahhirûna göre	مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ
8	Mâide 5/41	“ولم تؤمن قلوبهم” ile “هادوا”	mütekaddimûna göre	هَادُوا
9	A'râf 7/91-92	“كان لم يغنوا” ve “جاثمين فيها”	mütekaddimûna göre	فِيهَا
10	A'râf 7/163	“كذلك” ve “لا تأتئهم”	müteahhirûna göre	لَا تَأْتِيهِمْ
11	A'râf 7/172	“شهدنا” ve “بلى”	müteahhirûna göre	شَهِدْنَا
12	A'râf 7/188	“السوء” ve “الخير”	müteahhirûna göre	السُّوءِ
13	Tevbe 9/101	“المدينة” ile “منافقون”	mütekaddimûna göre	مُنَافِقُونَ
14	Yûnus 10/103	“كذلك” ve “آمنوا”	müteahhirûna göre	أَمَّنُوا
15	Hûd sûresi 11/49	“فاصبر” ve “من قبل هذا”	müteahhirûna göre	فَاصْبِرْ
16	İbrahim 14/9	“من بعدهم” ve “نمود”	mütekaddimûna göre	مِنْ بَعْدِهِمْ
17	Furkân 25/4	“وزورا” ile “آخرون”	müteahhirûna göre	وَزُورًا
18	Furkân 25/32	“كذلك” ile “جملة واحدة”	mütekaddimûna göre	وَاجِدَةٌ
19	Furkân 25/58-59	“العرش” ile “خبيرا”	mütekaddimûna göre	خَبِيرًا
20	Şuarâ 26/208-209	“ذكرى” ile “منذرون”	mütekaddimûna göre	ذِكْرَى
21	Kasas 28/35	“إليكما” ile “بآياتنا”	müteahhirûna göre	بِآيَاتِنَا
22	Ahzâb 33/13	“وما هي بعورة” ile “عورة”	mütekaddimûna	عَوْرَةٌ

10 Muhammed Sâdık, mütekaddimûna göre vakf-ı muânakaların sayısının on yedi, müteahhirûna göre vakf-ı muânakaların sayısının ise on sekiz olduğunu söyleyese de, düştüğü kayıtlarda mütekaddimûna göre on altı, müteahhirûna göre ise on dokuz muânakaya işaret etmiştir.

11 Hindî, Muhammed Sâdık, *Künûz*, s. 21.

			göre	
23	Ahzâb 33/60-61	“ملعونين” ile “فليلا”	müteahhirûna göre	مَلْعُونِينَ
24	Mümin 40/69-70	“رسلنا” ile “يصرفون”	müteahhirûna göre	رُسُلَنَا
25	Zuhuf 43/1-2	“والكتاب المبين” ile “حم”	mütekaddimûna göre	حَمِّ
26	Duhân 44/1-2	“والكتاب المبين” ile “حم”	mütekaddimûna göre	حَمِّ
27	Duhân 44/44-45	“المهل” ve “الأنيم”	müteahhirûna göre	كَالْمُهْلِ
28	Muhammed 47/4	“ذلك” ile “أوزارها”	mütekaddimûna göre	ذَلِكَ
29	Feth 48/29	“التوراة” ve “الإنجيل”	müteahhirûna göre	فِي الْإِنْجِيلِ
30	Mümtehine 60/3	“يوم” ile “ولا أولادكم القيامة”	müteahhirûna göre	يَوْمَ الْقِيَامَةِ
31	Talak 65/10	“الذين آمنوا” ile “الألباب”	mütekaddimûna göre	الَّذِينَ آمَنُوا
32	Kalem Suresi 68/40-41	“شركاء” ve “زعيم”	mütekaddimûna göre	رَعِيْمٌ
33	Müddessir 74/39-40	“جنات” ile “اصحاب اليمين”	mütekaddimûna göre	جَنَّاتٍ
34	İnşikâk 84/14-15	“بلى” ile “لن يحور”	müteahhirûna göre	يَحْوَرُ
35	Kadr sûresi 97/4-5	“سلام” ve “أمر”	müteahhirûna göre	أَمْرٍ

Muhammed Sâdık el-Hindî'nin listesi incelendiğinde, İbnü'l-Cezerî'nin vakf-ı muânaka olarak zikrettiği yerlerden yalnızca Bakara 2/2 ayetine yer verdiği görülür. Bu yönüyle Hindî'nin listesi, İbnü'l-Cezerî'nin işaret ettiği diğer dört ayetteki vakf-ı muânakaları içermemektedir.

Mekkî Nasr'a gelince o, vakf-ı muânaka bulunan yerleri tespit ederken iki kaynağı esas almıştır. İlki müteahhir ulemadan Muhammed b. Ahmed b. Ğâzî el-Osmânî'nin (ö. 919/1513) *Mukaddime-i Cezeriyye* şerhidir. İkincisi ise Sâdık el-Hindî'nin *Künûzu Eltâfi'l-Burhân*'ıdır.¹² Mekkî Nasr hangi surede kaç tane vakf-ı muânaka bulunduğundan bahsetmiş ve toplamda otuz dört yerden söz etmiştir. Bu yerler sırasıyla şöyledir:¹³

	Bakara 2/2	“فيه” ve “لا ريب”
1	Bakara 2/96	“ومن الذين أشركوا” ve “حياة”
2	Bakara 2/150-151	“تعلمون” ve “تهتدون”
3	Bakara 2/292	“كما” ile “ولا ياب كاتب أن يكتب علمه الله”
4	Âl-i İmrân 3/7	“وما يعلم تأويله إلا الله” ile “والراسخون في العلم”

12 Nasr, Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfîd fi İlmi't-Tecvîd*, yy. 1420/1999, s. 225-226.

13 Nasr, Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfîd*, s. 226-227.

5	Âl-i İmrân 3/10-11	“كذاب آل” ile “وقود النار” “فرعون”
6	Âl-i İmrân 3/30	“ما عملت من خير محضرا” ve “ ”وما عملت من سوء”
7	Âl-i İmrân 3/171-172	“قرح” ile “اجر المؤمنين”
8	Mâide 5/26	“اربعين سنة” ile “محرمة عليهم”
9	Mâide 5/31-32	“من أجل ذلك” ile “من النادمين”
10	Mâide 5/41	“هادوا” ile “ولم تؤمن قلوبهم”
11	A’râf 7/91-92	“كان لم يغنوا فيها” ve “جائمين”
12	A’râf 7/163	“كذلك” ve “لا تأتيتهم”
13	A’râf 7/172	“شهدنا” ve “بلى”
14	A’râf 7/188	“السوء” ve “الخير”
15	Tevbe 9/101	“المدينة” ile “منافقون”
16	Yûnus 10/103	“كذلك” ve “آمنوا”
17	İbrahim 14/9	“من بعدهم” ve “ثمود”
18	Furkân 25/4	“وزورا” ile “آخرون”
19	Furkan 25/32	“كذلك” ile “جملة واحدة”
20	Furkân 25/58-59	“العرش” ile “خير”
21	Şuarâ 26/208-209	“ذكرى” ile “منذرون”
22	Kasas 28/35	“باياتنا” ile “إيكما”
23	Ahzâb 33/13	“وما هي بعورة” ile “عورة”
24	Ahzâb 33/60-61	“ملعونين” ile “قليل”
25	Mûmin 40/69-70	“رسلنا” ile “يصرفون”
26	Zuhruf 43/1-2	“والكتاب المبين” ile “حم”
27	Duhân 44/1-2	“والكتاب المبين” ile “حم”
28	Duhân 44/44-45	“المهل” ve “الأثيم”
29	Kitâl/Muhammed 47/4	“ذلك” ile “أوزارها”
30	Feth 48/29	“الإنجيل” ve “التوراة”
31	Mûmtehine 60/3	“يوم القيامة” ile “ولا أولادكم”
32	Talak 65/10	“الذين آمنوا” ile “الألباب”
33	Müddessir 74/39-40	“جنات” ile “أصحاب اليمين”
34	İnşikâk 84/14-15	“بلى” ile “لن يحور”

Sadık el-Hindî'nin listesi ile Mekkî Nasr'ın listesi karşılaştırıldığında Mekkî'nin listesinin, Hindî'nin listesinde olan dört yeri, Hindî'nin listesinin de Mekkî'nin listesinde yer alan dört yeri içermediği görülür. Mekkî'nin listesinde olduğu halde Hindî'nin listesinde bulunmayan yerler şunlardır:

Bakara 2/282	“كما علمه” ile “ولا ياب كاتب أن يكتب” الله” lafızları
Âl-i İmrân 3/7	“والراسخون” ile “وما يعلم تأويله إلا الله” في العلم”
Âl-i İmrân 3/10-11	“كذاب آل فرعون” ile “وقود النار”
Mâide 5/26	“اربعين سنة” ile “محرمة عليهم”

Hindî'nin listesinde bulunup Mekkî'nin listesinde olmayan yerler ise şunlardır:

Bakara 2/195	“أحسنوا” ve “التهلكة”
Hûd sûresi 11/49	“فاصبر” ve “من قبل هذا”
Kalem 68/40-41	“شركاء” ve “رعيم”

Bu üç kaynaktaki bilgilere göre kırk bir ayette kırk iki yerde vakf-ı muânaka bulunmaktadır. Ne var ki muânaka vakfını bu yerlerle sınırlamak doğru olmaz. Çünkü yapılacak titiz bir inceleme bu listeyi genişletmenin mümkün olduğunu gösterecektir. Sözelimi vakf-ıibtida âlimlerinin açıklamaları dikkate alındığında Yûsuf 12/24'deki **وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ** cümlesinde vakf-ı muânaka olduğu söylenebilir.¹⁴ Nitekim Nehhâs, Hz. Yusuf'un, melikin hanımına yeltenmediği görüşünde olanlara göre vakfın "ولقد همت به" lafzında olacağını, "وهم بها" lafzının ise sonrasına bağlı olduğunu belirtmiştir.¹⁵ Secâvendî ise Nehhâs'ın tercihini "fâsit bir kanaat" olarak tavsif etmiş, "لولا" lafzının hiçbir biçimde öncesine bağlanamayacağını dolayısıyla da vakfın "وهم بها" lafzında olacağını belirtmiştir.¹⁶ Konumuz itibariyle önemli olan bu kanaatlerden hangisinin daha doğru olduğu değil, burada iki ihtimalin var olduğunun söylendiğidir. Zira bu ihtilaf bu ayette muânaka kabilinden bir durumun varolduğu anlamına gelmektedir.¹⁷

4. Vakf-ı muanakanın mushaflaraki durumu nedir?

Geçmişte ve günümüzde mushaflardaki vakf yerleri ve işaretleri ile ilgili uygulamalara ve bunlar arasındaki farklılıklara temas edecek değiliz. Zira bu konu Muhammet Abay hocamız tarafından kapsamlı bir biçimde ele alındı. Bizim üzerinde duracağımız husus hangi mushafta hangi vakf-ı muânakalara işaret edilmiş olduğudur.

Diğer vakf türleri ve işaretlerinde olduğu gibi vakf-ı muânaka itibariyle de mushaflar arasında bir uygulama farklılığı vardır. Vakf-ı muânakaya en çok işaret edilen mushafın Hindistan, Pakistan, Bangladeş başta olmak üzere Hint alt kıtasında yaygın olan el-Mushafu'l-Hindî olduğunu söyleyebiliriz. Bu mushaf vakf işaretleri itibariyle Secâvendî'nin sistemini, yanı sıra da Muhammed Sâdık el-Hindî'nin *Künûzü Eltâfi'l-Burhân* isimli eserini esas almıştır. Bu mushafta otuz dört

14 Bu ayetteki vakfın durumu ile ilgili olarak Zeki Duman'ın değerlendirmeleri için bkz. *Tarihten Günümüze Uluslararası Kıraat Sempozyumu* (yayınlanmamış kitap), s. 309-310.

15 Nehhâs, Ebû Ca'fer Muhammed b. İsmail, *el-Kat' ve'l-İ'tinâf*, nşr. Abdurrahman b. İbrahim el-Matrûdî, Riyad 1413/1992, s.331.

16 Secâvendî, *İlelü'l-Vukûf*, II, 596-597.

17 Keza "بلى" edatının öncesine mi sonrasına mı bağlı olduğu yönündeki değerlendirmeleri dikkate aldığımızda, bu edatın geçtiği yerlerin en azından bir kısmını muânaka vakfı kapsamında değerlendirmenin mümkün olabileceği söylenebilir. Nitekim İnşikâk suresi 84/15 ayetinde bu edatın muânaka kapsamında değerlendirilmiş olması da bu yargıyı güçlendirmektedir. Bu edatın vakf durumuyla ilgili olarak bkz. Dâni, *el-Muktefâ*, s. 167.

yerde muânaka vakfına işaret edilmiş, Sâdık el-Hindî'nin belirttiği yerlerden yalnızca biri yani **ثم ننجي رسلنا والذين آمنوا كذلك حقا علينا ننجي المئمين** şeklindeki Yûnus 10/103 ayetindeki vakf-ı muânaka gösterilmemiştir.

Bu mushafın kenarında kimi zaman “معانفة”, kimi zaman da “مع” kayıtları düşülerek o yerde vakf-ı muânaka bulunduğu işaret edilmiş; kimi yerde ise bu onun kaçıncı sıradaki vakf-ı muânaka olduğu rakamla gösterilmiştir. Bazı baskılarında o vakf-ı muânakanın mütekaddimûna göre mi müteahhirûna göre mi olduğuna da işaret edilmiştir. Vakf-ı muânakalara işaret edilirken kimi detay bilgiler de verilmiştir. Sözelimi **لَنْ يَنْفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ** şeklindeki Mumtehine 60/3 ayetinde vakf-ı muânaka bulunduğu belirtilmekle birlikte, “**السَّمَاعُ الْوَفْءُ عَلَى الْقِيَامَةِ**” kaydıyla, vakfın, “**الْقِيَامَةِ**” kelimesinde olacağı yönünde naklin bulunduğu belirtilmiştir.

Vakf-ı muânakalara en çok işaret eden mushaflardan biri de Mısır'da basımı gerçekleşmiş olup müstensihî hattat Mustafa Nazîf olan mushaftır. Zira bu mushafta yirmi beş yerde vakf-ı muânakaya işaret edilmiştir.

Bazı mushaflarda ise bu vakf türünün sayısı mümkün mertebe az tutulmuştur. Nitekim hattat Osman Tâhâ tarafından istinsah edilen Suriye Mushaf'ında on bir yerde vakf-ı muânakaya işaret edilmiştir. Mısır, Emîrî Mushaf'ında on yerde, Medine, Mücemma' Melik Fehd Mushaf'ı¹⁸ ile 1430 tarihli Katar Mushaf'ında¹⁹ ise sadece altı yerde muânaka vakfına işaret edilmiştir.²⁰

Vakf-ı muânakalara hiç işarete bulunulmayan Mushaflar da vardır. Tahran'daki Merkezü Tîbâtî'l-Mushafî's-Şerîf ve Neşrih tarafından basımı gerçekleşen İran Mushaf'ında vakf-ı muânakalar gösterilmemiş, ilgili yerlerden birindeki vakf tercih edilmiştir.

Osmanlı'da öne çıkan mushaflara gelince bunlar da vakf-ı muânaka bakımından farklılık arzederler. Nitekim H. 1094 tarihli Hafız Osman Mushaf'ında vakf-ı muânakalar gösterilmemiş, ilgili yerlerde Secâvendî'nin sistemindeki hükmünü belirten ‘ج’ ve ‘ط’ gibi işaretler konmuş, kimi yerde de Secâvendî'nin

18 Bkz. Komisyon, *Hulâsâtü'd-Dirâsât fî Resmî'l-Mushaf ve Zabtıh ve'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*, nşr. Merkezü Tîbâtî'l-Mushafî's-Şerîf ve Neşrih, Tahran, s. 86.

19 Katar Evkaf ve İslami İşler Bakanlığı tarafından basılmış olup müstensihî hattat Ubeyde Muhammed Sâlih el-Benikî'dir.

20 Bu yerler şöyledir: Bakara 2/2, Bakara 2/195, Mâide 3/41, A'râf 7/172, İbrahim 14/9, Muhammed 47/4.

tercihine işarette bulunulmuştur. Sözelimi فِي التَّوْرَةِ وَمَتْلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ şeklindeki Feth sûresi 48/29 ayetinde ilgili lafızlardan birinin üzerine ‘ج’ işareti konurken diğerine “فف” kaydı düşülmüş, böylece hangi vakfın Secâvendî tarafından tercihe şayan görüldüğüne işaret edilmiştir.

Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiye’si mushaflarında ise genelde yirmi üç yerde vakf-ı muânaka var kabul edilmiştir. Bu yerler sırasıyla şöyledir:

1	Bakara 2/2	“فيه” ve “لا ريب”
	Bakara 2/195	“أحسنوا” ve “التهلكة”
	Âl-i İmrân 3/30	“وما عملت” ve “ما عملت من خير محضرا” “من سوء”
	Âl-i İmrân 3/171-172	“شهدنا” ve “بلى”
	Mâide 5/31-32	“من أجل ذلك” ile “من النادمين”
	A’râf 7/91-92	“كان لم يغنوا فيها” ve “جائمين”
	A’râf 7/172	“شهدنا” ve “بلى”
	Hûd 11/49	“فاصبر” ve “من قبل هذا”
	İbrahim 14/9	“من بعدهم” ve “ثمود”
	Furkân 25/4	“وزورا” ile “آخرون”
	Furkân 25/58-59;	“العرش” ile “خبيرا”
	Şuarâ 26/208-209	“ذكرى” ile “منذرون”
	Ahzâb 33/60-91	“ملعونين” ile “قلبلا”
	Mümin 40/69-70	“رسلنا” ile “يصرفون”
	Duhân 44/44-45	“المهل” ve “الأنيم”
	Muhammed 47/4	“ذلك” ile “أوزارها”
	Feth 48/29	“الإنجيل” ve “التوراة”
	Mümtehine 60/3	“يوم القيامة” ile “ولا أولادكم”
	Talak 65/10	“الذين آمنوا” ile “الألباب”
	Kalem 68/40-41	“شركاء” ve “زعيم”
	Müddessir 74/39-40	“جنات” ile “أصحاب اليمين”
	İnşikâk 84/14-15	“بلى” ile “لن يجور”
	Kadr 97/4-5	“سلام” ve “أمر”

Muhtelif kıraatlerde ve rivayetlerde basılan Mushaflara gelince Medine Mucemma’ Melik Fehd tarafından Kâlûn rivayeti esas alınarak basılan mushafta vakf-ı muânakalar hiç gösterilmemiştir. Aynı merkezin Ebû Amr kıraati Dûrî rivayeti doğrultusunda bastığı mushafta ise tespit edebildiğimiz kadarıyla yalnızca bir yerde Bakara 2/2 ayetinde vakf-ı muânakanın varlığına işaret edilmiştir.

Ezher İslam Araştırmaları Merkezince basılan ve Asım kıraati Şu’be rivayetini esas alan mushafta ise dört yerde vakf-ı muânaka var kabul edilmiştir.²¹ Bu mushaf incelendiğinde kaynaklarımızda vakf-ı muânakanın varlığına işaret edilen yerler içerisinde, ayet sonuna tekabül eden yerlerde vakfın tercih edildiği görülmektedir. Sözelimi Kadr sûresi 97/4 ayetindeki “أمر” ve “سلام”

21 Bu yerler şunlardır: Bakara 2/2, Bakara 2/195, İbrahim 14/9 ve Muhammed 47/4.

kelimelerindeki vakf-ı muânakaya işaret edilmemiş, okuyucunun “أمر” kelimesinde vakf yapması sağlanmıştır.

Brunei Sultanlığı (Negara Brunei Darussalam) tarafından Asım'ın Şu'be rivayeti esas alınarak 1427/2006 yılında basılan mushafta da tespit edebildiğimiz kadarıyla dört yerde vakf-ı muânakanın varlığına işaret edilmiştir.²²

5. Vakf-ı muanaka işareti olarak ne kullanılmıştır?

Muhammed Sâdık el-Hindî vakf-ı muânaka için mushaflarda üç işaretin/sembolün kullanıldığından bahsetmiştir.²³ Bunlardan ilki ve en çok kullanılanı pramit tipindeki iki adet üç noktadır. Ülkemizde basılan Mushaflarda da vakf-ı muânakayı göstermek için kullanılan bu üç noktanın “عَنْقَ” kelimesindeki üç noktadan alınma olduğu söylenmiştir. Bu işaretin ilk olarak ne zaman kullanıldığını tespit etme imkânı bulamadığımızı belirtmemiz gerekir.²⁴ Diğer iki işaret ise “مع” ve “معانقة” lafızlarının minyatürleridir.

Bu işaretlerin kullanımı noktasında farklı uygulamaların var olduğu görülür. Nitekim Pakistan-Hindistan mushafında üç nokta işareti hiç kullanılmamış, vakf-ı muânakalar kimi zaman “معانقة” kimi zaman ise “مع” kayıtlarıyla gösterilmiştir. Bu iki işaretin bir arada kullanıldığı uygulamalar da vardır. Nitekim Baltacı Mehmet olarak bilinen Mehmet Şakir Efendi (ö. 1240/1825) tarafından istinsah edilen mushafta Bakara 2/2 ayetindeki vakf-ı muânakaya “مع وقف المعانقة” kaydıyla işaret edilmiştir.²⁵

6. Secâvendî'nin vakf-ibtida sisteminde vakf-ı muânakanın yeri nedir?

Secâvendî'nin vakf-ı muânaka olan yerlerle ilgili tespitleri, konumuz açısından son derece önemlidir. Çünkü günümüzde özellikle de ülkemizde istinsah ve basımı gerçekleşen Mushaflarda vakf yer ve işaretleri büyük ölçüde Secâvendî'ye göre belirlenmektedir. Büyük ölçüde diyoruz çünkü Mushaflarımızda, vakf-ı muânaka gibi, Secâvendî'nin sisteminde yer almayan

22 Bu yerler şunlardır: Bakara 2/2, Mâide 5/41, A'râf 172, İbrahim 14/9.

23 Muhammed Sâdık, *Künûz*, s. 21; Tayyâr, *Vukûfü'l-Kur'ân*, s. 343.

24 Tespitlerimize göre bu işaretin kullanılacağını belirten en eski kaynak da yine Sâdık el-Hindî'dir. Bkz. *Künûz*, s. 21.

25 Bkz. M. Uğur Derman, *Ninety-Nine Qur'ân Manuscripts From Istanbul*, İstanbul 2010.

vakf türlerinin gösterildiği de olmaktadır. Bu durumda şöyle bir soru akla gelmektedir: “Okuyucu vakf-ı muânakayı mı dikkate alacaktır yoksa Secâvendî'nin o yerle ilgili tercihin mi?” Hâkim uygulamada Secâvendî'nin tercihi dikkate alınmamakta, vakf-ı muânakalardan birinde vakfedip diğerinde vasletmek yeterli görülmektedir. Böyle olunca da kimi zaman Secâvendî'nin tercihinin aksine bir uygulamaya gidilmiş olmaktadır. Bu gerçek Secâvendî'nin muânaka ayetlerindeki vakf tercihlerinin net bir biçimde ortaya konmasını önemli ve de gerekli kılmaktadır. Daha iyi anlaşılması adına Secâvendî'nin yukarıda vakf-ı muânaka olarak değerlendirildiğini belirttiğimiz yerlerle ilgili tercihlerini şu şekilde tablolatabiliriz:

	Sûre/Âyet	Vakf-ı Muânakaya Konu Olan Yerler	Evla Olan Vakf
1	Bakara 2/2	ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ	فيه
2	Bakara 2/26	مَا بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِاللَّهِ مِنَّا هَذَا مِمَّا قَالُوا أَنَّمَا عَلَّمَنَا اللَّهُ مَتَلًا مَّا آرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا	قَوِّعَهَا مَثَلًا
3	Bakara 2/96	عَلَىٰ حَيَاتِهِ وَيَمِنَ الَّذِينَ أَسْرَكُوا وَيَوْمًا أَهْدَىٰ يَوْمًا يَوْمًا أَحَدُهُمْ	حَيَاتِهِ
4	Bakara 2/150-151	وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ كَمَا أَرْسَلْنَا ... تَعْلَمُونَ	تَعْلَمُونَ
5	Bakara 2/195	اللَّهُلُكَّةَ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ	وَأَحْسِنُوا
6	Bakara 2/282	كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلِيُمَلِّلِ الَّذِي عَلَيْهِ	فَلْيَكْتُبْ
7	Âl-i İmrân 3/7	وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ	اللَّهُ
8	Âl-i İmrân 3/10-11	وَأُولَٰئِكَ هُمُ وَقُودُ النَّارِ كَذَابِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ	قَبْلِهِمْ
9	Âl-i İmrân 3/30	مِنْ حَبِيرٍ مُّحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ شَوْءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ	شَوْءٍ
10	Âl-i İmrân 3/170-171	لَا يُضِغُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ اسْتَجَابُوا ... الْقَرْخِ لِلَّذِينَ	الْمُؤْمِنِينَ
11	Mâide 5/26	قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتَيَهُونَ فِي الْأَرْضِ	سَنَةً
12	Mâide 5/31-32	فَاصْبِرْ مِنَ التَّائِبِينَ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ	مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ
13	Mâide 5/41	وَلَمْ تُؤْمِنُ قُلُوبُهُمْ وَهُمْ فِي زَيْغٍ هَادُوا سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ	قُلُوبُهُمْ
14	A'râf 7/91-92	جَانِبِينَ الَّذِينَ كَذَّبُوا شَعْبًا كَانُوا لَمْ يَعْتُوا فِيهَا	Tercihle bulunmamış
15	A'râf 7/163	وَيَوْمَ لَا يَسْئَلُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ تَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ	لَا تَأْتِيهِمْ
16	A'râf 7/172	الَّذِينَ يَرْبِكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ	شَهِدْنَا
17	A'râf 7/188	لَأَسْتَكْتَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ الشَّوْءُ إِنْ أَنَا إِلَّا تَذِيرٌ وَنَسِيرٌ	الْخَيْرِ
18	Tevbe 9/101	وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُتَافِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ	مُتَافِقُونَ

		الْمَدِينَةَ ۞ مَرَدُّوا ۞ ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا ۞ كَذَلِكَ ۞ حَقًّا عَلَيْنَا نَجِّحُ الْمُؤْمِنِينَ	كَذَلِكَ
19	Yûnus 10/103		
20	Hûd 11/49	مِنْ قَبْلِ هَذَا ۞ فَاصْبِرْ ۞ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ	فَاصِبِرْ
21	İbrahim 14/9.	قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ۞ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ ۞ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ	وَتَمُودَ
22	Furkân 25/4-5	وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ ۞ فَقَدْ جَاءُ طُلَمًا وَزُورًا	آخَرُونَ
23	Furkân 25/32	وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً ۞ كَذَلِكَ ۞	وَاحِدَةً
24	Furkân 25/58-59	يَذُتُوبِ عِبَادِهِ خَيْرًا ۞ الَّذِي خَلَقَ ... عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمَنُ	الْعَرْشِ
25	Şuarâ 26/208-209	إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ ۞ ذِكْرَى ۞ وَمَا كُنَّا طَالِمِينَ	ذِكْرَى
26	Kasas 28/35	فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا ۞ بِآيَاتِنَا ۞ أَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ	بِآيَاتِنَا
27	Ahzâb 33/13	يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ ۞ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ ۞ إِنْ يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا	عَوْرَةٌ
28	Ahzâb 33/32	لَسُنَّتْ كَأَحَدٍ مِنَ السَّنَاءِ ۞ إِنْ اتَّقَيْتُنَّ ۞ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ	İzahta bulunmamış
29	Ahzâb 33/60-61	ثُمَّ لَا يُجَاوِرُوكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا ۞ مَلْعُونِينَ ۞ أَيْنَ يَا تُقْفُوا أَخْدُوا	قَلِيلًا
30	Mümin 40/69-70	أَنَّى يُصْرَفُونَ ۞ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا	رُسُلَنَا
31	Zuhuf 43/1-2	خَمَّ ۞ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ۞	الْمُبِينِ
32	Duhân 44/1-2	خَمَّ ۞ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ۞	الْمُبِينِ
33	Duhân 44/44-45	طَعَامُ الْأَيْمِ ۞ كَالْمُهْلِ ۞ يُغْطِي فِي الْبُطُونِ	Tercihle bulunmamış
34	Muhammed 47/4	حَتَّى تَصْعَ الْخَرْبُ أَوْزَارَهَا ۞ ذَلِكَ ۞ وَلَوْ يَسَاءُ اللَّهُ لَأَنْصَرَّ مِنْهُمْ	ذَلِكَ
35	Fetih 48/29	ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ ۞ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ ۞ كَزَّرَعٍ	فِي الْإِنْجِيلِ
36	Mümtehine 60/3	لَنْ نَنْفَعَكُمْ أَرْحَامَكُمْ وَلَا أَوْلَادَكُمْ ۞ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۞ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ	يَوْمَ الْقِيَامَةِ
37	Talak 65/10	يَأُولِي الْأَلْتَابِ ۞ الَّذِينَ آمَنُوا ۞ قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا	الَّذِينَ آمَنُوا
38	Kalem 68/40-41	سَلِّمُوا إِلَيْهِمْ بِذَلِكَ رَعِيمٌ ۞ أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ ۞ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ	رَعِيمٌ
39	Müddessir 74/39-40	إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ ۞ فِي جَنَّاتٍ ۞ يَنْسَاءُونَ	جَنَّاتٍ
40	İnşikâk 84/14-15	إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَخُورَ ۞ بَلَى ۞ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا	Tercihle bulunmamış
41	Kadr 96/4-5	مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ۞ سَلَامٌ ۞ هِيَ حَتَّى مَطَّلَعِ الْفَجْرِ	سَلَامٌ

Bu tablo herşeyden önce şunu göstermektedir ki Secâvendî'nin sisteminde vakf-ı muânaka şeklinde özel bir vakf türü bulunmasa da o, muânaka kapsamında değerlendirilen yerlerin üçü dışında muhtelif vakf ihtimalleri üzerinde durmuştur. Bu dört yerden Ahzab 33/32 ayetindeki vakf ihtimalleri ile ilgili hiçbir açıklamada bulunmamış, A'râf 7/91-92, Duhân 44/44-45 ve İnşikâk 84/14-15 ayetlerinde ise iki vakf ihtimalinden hangisini tercih ettiğini belirtmemiştir.

Gelinen bu noktada Secâvendî ve vakf-ı muânaka bağlamında şu iki sorunun cevabı aranmalıdır:

İlki şudur: Secâvendî vakf-ı muânaka addedilen bu kırk küsur yerin hemen tamamında ilave olarak da daha başka yerlerde vakf açısından ikili bir ihtimalin varlığına işaret etmiş ve bu ihtimaller arasında tercihe gitmişken başta ülkemizdekiler olmak üzere Secâvendî'nin sistemini esas alan mushaflarda niye sadece belli yerlerde, ya da bizde olduğu gibi yirmi üç yerde muânakaya işaret edilmektedir? Soruyu bir örnek üzerinden daha da somutlaştıracak olursak, sözgelimi Secâvendî **وَلْتَجِدْتَهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاتِهِ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ** **أَشْرَكُوا** şeklindeki Bakara 2/96 ayetindeki **“حياة”** veya **“أشركوا”** kelimelerinin her ikisinin de vakfa elverişli olduğunu belirtmiş ve vakf tercihinin göre farklı bir cümle yapısının ortaya çıkacağından bahsetmişken bu yer mushaflarımızda vakf-ı muânaka kapsamında niye değerlendirilmemektedir?

İkinci soru ise şudur: Secâvendî'nin sisteminde vakf-ı muânaka yokken ve Secâvendî vakf-ı muânaka kabul edilen yerlerde genellikle bir tercihe gitmişken Secâvendî'nin sistemini esas alan Mushaflarda vakf-ı muânaka diye bir vakf türüne işaret edilmesi bir çelişki değil midir?

Bu iki soru ve sorunun üstesinden gelmenin yolu, kanaatimizce, Secâvendî'nin sistemini esas alan Mushaflarda vakf-ı muânaka'ya yer vermemek olacaktır. Zira tabloda da görüldüğü gibi Secâvendî vakf-ı muânaka var denilen yerlerin pek çoğunda iki ihtimalin varlığına işaret etmiş olsa da, çoğunlukla bu ihtimallerden birini öncelemiş, öncelediğini de kimi zaman açıkça belirtmiştir.

Sözgelimi **وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا** şeklindeki Bakara 2/195 ayetinde tercihini **“وأحسنوا”** kelimesinde vakfetmekten yana koymuştur. **يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْصَرًّا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ شَوْءٍ** **سوء** şeklindeki Âli İmrân 3/30 ayetinde uygun olanın **“سوء”** kelimesinde vakfetmek olduğunu belirtmiştir. Keza **فَأَصْبِحَ مِنَ النَادِمِينَ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ** şeklindeki Mâide 5/31-32 ayetlerinde vakfın **“من أجل ذلك”** lafzında olmasının daha evla olduğundan bahsetmiştir. **من قبل هذا فاصبر إن العاقبة للمتقين** şeklindeki Hûd 11/49'da **“إن”** nin söz başı olmasının daha güzel oluşunu dayanak alarak **“فاصبر”** kelimesindeki vakfı evla addetmiştir. Yine **إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ ذِكْرَى وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ** **ذكري** şeklindeki Şuarâ 26/208-209 ayetlerinde **“منذرون”** kelimesinde vasledilip **“ذكري”** kelimesinde

vakfetmenin daha uygun olduğunu belirtmiştir. Dört yer hariç diğer yerlerde de bu tarz izahlar getirmiş, tercihler yapmıştır.

Bütün bunların da ötesinde Secâvendî kimi zaman muânakaya konu olan yerlerden birinde “vakf-ı mutlâk” olduğunu belirten bir kayıt düşmek suretiyle tercihini pekiştirmiştir. Sözelimi İbrahim 14/9 ayetinde iki ihtimalin varlığına işaret etmiş ama “**ثمود**” lafzındaki vakfın, vakf-ı mutlak olduğunu söylemiş ve onu incelemiştir. Yine Muhammed 47/4 ayetinde “**ذلك**” lafzındaki vakfın vakf-ı mutlak olacağını belirtmiş, “**ذلك**” lafzında vakfetmeyi daha kuvvetli görmüştür. Kadr 96/4-5 ayetlerinde “**سلام**” lafzındaki vakfı, vakf-ı mutlak addederek “**أمر**” yerine bunda vaketmeyi güçlü bulunmuştur.

Daha da ilginç olanı ise Secâvendî'nin muânaka kapsamında değerlendirilen yerlerin bazılarındaki vakfları uzak addetmiş olması, kimi zaman da gayr-i câiz olduğundan bahsetmesidir. Sözelimi **قالوا بلى شهدنا** şeklindeki A'raf 7/172 ayetinde “**شهدنا**” kelimesinin sonrasıyla irtibatlandırılmasını “**فيه بُعْدٌ**” sözüyle uzak bir ihtimal olarak görmüş ve tercihini “**شهدنا**” lafzında vakfetmekten yana kullanmıştır. Keza **فاتقوا الله يا أولي الألباب الذين آمنوا** şeklindeki Talak 65/10 ayetinde vakfın **الألباب** kelimesinde olmasını öngören veçhi “caiz olmamakla” vasfetmiş ve vakfın “**الذين آمنوا**” lafzında olmasının evlâ olduğunun altını çizmiştir.

Bütün bunlar göstermektedir ki Secâvendî'nin tercihte bulunmayıp her iki veçhi de eşit düzeyde addettiği yer sayısı son derece azdır. Tercihini açık etmediği yerlerin bir kısmında da ihtimalleri sıralamasından tercihiyle ilgili bir kanaate ulaşmak mümkündür. Nitekim **الذين كذبوا شعيبا كأن لم يغنوا فيها الذين كذبوا** şeklindeki A'raf 7/91-92'de iki ihtimal içerisinde hangisini tercih ettiği yönünde bir kayıt bulunmamakla birlikte vakfın “**فيها**” lafzında olmasını ilk sırada zikretmesinden, tercihinin bu yönde olduğu anlaşılabilir.

Bütün bunlar şöyle bir sonucu dillendirmemizi mümkün kılmaktadır: Secâvendî'nin vakf sistemini esas alan mushaflarda vakf-ı muânakalar kaldırılmalı ve Secâvendî'nin tercihi esas alınmalıdır. Secâvendî'nin bazı yerlerde tercihinin net olmayışı bu yargıyı geçersiz kılmayacaktır. Evet, yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere Secâvendî birkaç yerde de olsa tercihini açıklamamıştır. Ancak sınırlı sayıdaki bu yerlerde daha başka kriterler üzerinden belli bir tercihe gitmek

mümkündür. Sözelimi A'raf 7/91-92 ayetinde “**جامين**” kelimesinin ayet sonunda oluşu bir tercih sebebi olarak görülebilir. Duhân sûresi 44/44-45 ve İnşikâk 84/14-15 ayetlerinde de yine ayet sonu olma tercih sebebi addedilerek “**الأئيم**” ve “**يحور**” lafzındaki vakf tercihe şayan görülebilir.

Geçmişte Secâvendî'nin sistemini esas alan bazı meşhur mushaflarda vakf-ı muânakalara hiç işaret edilmemesi ve Secâvendî'nin tercihleri doğrultusunda, ihtimallerden birinin öne çıkarılması ya da her ikisinde de vakfın mümkün olduğuna işaret edilmiş olması, bu teklifimize mesnet teşkil etmektedir. Sözelimi Kayışzâde Hafız Osman Nuri'nin yazmış olduğu ve ferağ kaydında H. 1308 yılında tamamlandığı belirtilen mushafta, Secâvendî'nin sistemine bağlı kalınmış ve vakf-ı muânakaya konu olan yerlerde Secâvendî'nin tercihleri doğrultusunda bir işaretlemeye gidilmiştir. Buna göre Bakara 2/2 ayetinde hem “**ريب**” hem “**فيه**” lafızlarında vakf-ı câiz bulunduğuna işaret edilmiş, Secâvendî'nin tercihinin “**فيه**” lafzında olduğunu göstermek amacıyla da buraya “**هـ**” işareti konmuştur ki bu işaret “**الوقف هنا**/vakf buradadır” anlamına gelmektedir.²⁶

Benzeri bir durum 1094 tarihli Hafız Osman Mushafı'nda da görülmektedir. Sözelimi Feth 48/29 ayetinde “**التورية**” kelimesi üzerine ‘ج’ işareti konmak suretiyle bu kelime üzerinde yapılacak vakfın, vakf-ı câiz olacağına işaret edilmiş; “**الإنجيل**” kelimesi üzerine “**قف**” kaydı düşölmek suretiyle de Secâvendî'nin hangi vakfı, tercihe şayan gördüğü gösterilmiştir.

Gerek Hafız Osman gerekse Kayışzâde Osman Nuri mushaflarında karşımıza çıkan bu uygulama, muânakaya konu olan yerlerde Secâvendî'nin tercihleri doğrultusunda bir işaretlemeye gidilmesinin türedi bir davranış olmayacağını ve mushaf geleneğimizde bir karşılığının bulunduğunu göstermektedir. Bu noktada belki Kayışzâde'den usul olarak farklı davranılabilir. Zira o muânakaya konu olan yerlerin her ikisine de işaret koymakta, fakat Secâvendî'nin tercihinin bir biçimde göstermeye çalışmaktadır. Kanaatimizce Secâvendî'nin tercihi hangi kelimedeki vakfedilmesinden yana ise yalnızca o kelimenin üzerine vakf işareti koymak ve diğerlerini terk etmek daha tekin bir yol olacaktır. Çünkü iki kelime üzerine de

26 Bakara 2/195 ayetindeki “**النهلكة**” ve “**وأحسنوا**” kelimeleri üzerine (ج) işareti konmak suretiyle Secâvendî'nin bu iki yeri vakf-ı câiz kapsamında değerlendirdiği belirtilmiş, ikinci kelimenin üzerine bir çizgi çekilmek suretiyle de Secâvendî'nin tercihinin vakfın “**وأحسنوا**” kelimesinde olduğuna işaret edilmiştir. Feth 48/29 ayetinde “**التورية**” kelimesinde vakf-ı câiz bulunduğu belirtilmekle birlikte “**الإنجيل**” kelimesi üzerine “**قف**” yazılmak suretiyle Secâvendî'nin tercihinin bu kelimedeki vakfetmek olduğu belirtilmiştir. Benzer şekilde Kadr sûresinde Secâvendî “**سلام**” kelimesindeki vakfı tercih ettiği için buraya bir “**قف**” işareti konmuştur.

vakf işareti koyduktan sonra Secâvendî'nin tercih ettiği vakfın ayrı bir işaretle gösterilmesi kafa karışıklığına yol açabilir.

Allahu a'lem bi's-savâb